

Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği

Sami Eker*

Özet

Küreselleşme süreci ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle köklü bir dönüşüm geçiren savaş olgusu yeni birtakım kavramsal arayışları beraberinde getirmiştir. 1990'lardan günümüze ön plana çıkan "yeni savaşlar" tartışması, savaşın tanımından aktörlerine, 21.yüzyılda devletlerin savaşlardaki yerinden kullanılan taktik ve stratejilere kadar çok yönlü bir perspektif sunmaktadır. Güç kullanma tekelinin devlet egemenliğinden çıkarak özelleşmesi, devletlerarası savaşların yerini iç savaşların alması ve devlet-dışı oluşumların savaşı yürüten temel aktörler haline gelmesi; savaşı meydana getiren amaç ve motivasyonların ciddi bir dönüşüme uğramasıyla sonuçlanmıştır. Şiddetin ve etnik/dinsel kimliklerin araçsallaştırılmasıyla savaş ekonomisinden faydalanan silahlı gruplar yerel otoriteler haline gelmiştir. Bu süreçte internet ve sosyal medyanın yaygın ve etkin biçimde kullanılması küresel düzeyde bir savaşçı ağı oluşturmuştur. Arap Baharı'nın bir parçası olarak 2011'de başlayıp kısa sürede iç savaşa dönüşen Suriye Krizi, yeni savaşlar bağlamında değerlendirilebilecek kapsamlı ve güncel bir örnek teşkil etmektedir. Ülkede yaşananlar, savaş olgusunun gelecekteki konumunu projeksiyon tutacak unsurlar barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savaş Lordları, Devlet-dışı Aktörler, Yasa-dışı Ekonomik Girişimler, Şiddetin Araçsallaştırılması, Suriye Krizi

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, samieker33@gmail.com

The Transformation of War: New Wars and The Case of Syrian Crisis

Sami Eker*

Abstract

The dramatic transformation of war phenomenon has leded to some conceptual seekings in line with the globalization process and the end of Cold War. From 1990 onwards, the “new wars” debate provided multi-dimensional perspective for the war’s defnition, its actors, strategies and states’ position. Objects and motivations behind wars concluded with significant transformations: Privatization of state’s monopoly over use of force, replacing the inter-state wars by intra-state wars, and the emergence of non-state actors as a main side of war. In this process, armed groups benefiting from war economy, violence and ethnic/religious seperations turned local authorities. Social media and internet platforms helped to form a warrior network in global level. Transforming to a civil war in a short period, the Syrian Crisis, which has started in 2011 as part of the Arab Spring, is an actual and comprehensive case for the new wars debate. Current situation in the country comprises a string of components that could shed light on the future position of the war phenomenon.

Keywords: *War Lords, Non-state Actors, Illegal Economic Enterprises, Instrumentalizing of Violence, Syrian Crisis*

Giriş

Savaş, insanlıkla birlikte var olup tarih boyunca değişen, yöntem ve uygulama bakımından farklılaşan, kapsamlı ve dinamik bir kavram olagelmıştır. İlk çağlardan imparatorluklara, ulus-devletlerin doğuşundan günümüz dünyasına değin savaş, toplumların ve devletlerin yaşadığı doğal bir gerçeklik olmuştur. Hedefe giden yolda en etkili araç olarak görülen savaş, kimi zaman değer ve inançları korumada, kimi zamansa zenginlik ve şöhreti kazanmada bir anahtar olarak algılanmıştır.

Uluslararası İlişkiler yazınında Pelepones Savaşları'yla (MÖ 431-404) tarihsel bir temellendirme yapılsa da 1648 Westfalya Antlaşması sonrası modern ulus-devletler bağlamında ele alınan savaş, hep imparatorluklar/devletler arasında meydana gelen bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Şüphesiz savaşların sınırları, yıkıcılığı, kullanılan araçlar, taktik ve stratejiler sürekli bir evrim geçirmiştir. Lakin devletlerin tekelinde ve düzenli orduların komutasında oluşu, belli norm ve hukuk kuralları bünyesinde gerçekleşen yapısı değişmemiş; hedefi düşman mevzi ve askerleri olan, belli bir toprağı ele geçirmeyi arzulayan ve tarafların simetrik şartlarda (aktör, araç ve yöntem bakımından) mücadele ettiği zemin sabit kalmıştır.

Öte yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin etkisiyle değişen dünya düzeninde, savaş olgusunun ciddi bir dönüşüm yaşadığı gözlemlenmiştir. Savaşın tanımından aktörlerine, amaçlarından yeni taktik ve stratejilerine kadar görülen bir dizi köklü değişim, konuya ilişkin önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin çökerek iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla beraber Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Afrika gibi birçok bölgede ciddi savaşlar meydana gelmiş, çoğunluğu iç savaş şeklinde görülen çatışmaların eski savaşlardan ayrılan yönleri dikkat çekmiştir. Dolayısıyla geleneksel tanımlamanın bazı yeni durumları açıklamakta yetersiz kaldığı fark edilmiştir.

Bu doğrultuda Kaldor ve Münkler gibi isimler “yeni savaşlar” şeklinde bir kavramsallaştırma üzerinden mevcut konjonktürü tanımlarken; Lind “dördüncü nesil savaşlar” biçiminde bir betimlemede bulunmuştur. Bu ve başka birçok yazar yeni savaşların neden yeni olduğunu, modern dönem ve öncesindeki savaşlardan nasıl köklü bir ayrıma tabi tutulması gerektiğini açıklamışlardır. Adı geçen bölgelerde birebir görüldüğü üzere savaşların

doğasında yaşanan dramatik değişim, yazarların temel tezlerini doğruladığı gibi gelecekteki savaşların niteliklerine dair farklı bir projeksiyon da sunmuştur.

Bu çalışmanın amacı, bahsi geçen dönüşüm süreci çerçevesinde “yeni savaşların” özelliklerini irdeleyerek geleneksel savaşlardan hangi yönlerde ayrıldığını ve günümüz Üçüncü dünyasındaki savaşların nasıl ele alınması gerektiğini açıklamaktır. Bu minvalde küreselleşmenin etkisiyle yıpranan ulus-devlet otoritesinin Soğuk Savaş sonrası dönemde güç kullanma tekelinin ne şekilde dağıldığı, buna bağlı olarak devlet-dışı aktörlerin türeyip nasıl birer savaş grubu haline geldiği açıklanacaktır.

Çalışmaya pratik bir değer katmak amacıyla yeni savaşlar olgusunun tüm unsurları Suriye krizinden örneklerle somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Mart 2011’den bu yana dünya gündemine oturan Suriye’deki gelişmelerin vaka incelemesi olarak seçilmesinin nedeni, hem güncel bir örnek olması hasebiyle konunun daha somut anlaşılabilceği inancı hem de ülkede yaşanan olayların yeni savaşlar kavramı ile oldukça uyumlu olmasıdır. İç savaşın başlamasıyla beraber ortaya çıkan silahlı gruplar, bu grupların rejimle ve kendi aralarında yaşadığı mücadeleler ve hakimiyet kurdukları bölgelerdeki faaliyetler yeni savaşlar kavramının temel tezlerini destekleyici yöndedir. Bununla birlikte Suriye’deki gelişmelerin yeni savaşların bulunduğu bakış açısıyla değerlendirildiğine pek rastlanmamaktadır. Zira hem bu boşluğu doldurmak hem de bu ülkeyle sınırlı kalmayıp gelecekte dünyanın değişik bölgelerinde yaşanacak benzer çatışmalara farklı bir perspektif sunmak çalışmanın nihai amacıdır.

Eski Savaşlar

Savaşın Evrimi

Savaş, zaman ve mekân fark etmeksizin en az iki aktör arasında görülen şiddet içerikli çatışma halidir. Bu aktörler kimi zaman insanlar, yerel topluluklar veya küçük savaş grupları iken, kimi zaman şehir devletleri, kralıklar veya imparatorluklar ile modern çağda ulus-devletler olmuştur. Yoğunluk derecesi, kullanılan araçlar ve türü ne olursa olsun uyuşmazlıklar ve çatışan çıkarlar savaşları meydana getiren temel etmenler olarak kalmıştır.

Uluslararası İlişkiler literatüründe savaş, belli siyasi güç ve otoriteye sahip aktörler arasındaki çatışmalar olarak kabul edilmiş, bu yüzden ilk çağlardan günümüze şehir devletleri, imparatorluklar ve ulus-devletlere özgü sayılmıştır. Barutun ateşli silahlarda kullanıldığı Orta Çağ'ın sonlarına dek savaş, yerel düzeyde ve sınırlı araçlarla yürütülen mücadelelerden oluşmuştur. Düzenli ve profesyonel orduların görülmediği bu dönemde paralı askerlik sistemi geçerlidir. Yöneticiler kontrol ettikleri bölgenin güvenliğini sağlamak, otoritelerini sürdürmek ve isyanları bastırmak için paralı askerler kiralamışlardır. İlk zamanlar ok, mızrak ve kılıç gibi basit araçlar kullanan askerler mesafelerin artması ve savaş alanlarının genişlemesine paralel olarak süvarilere veya arabalı savaşçılara dönüşmüştür.

Uzakdoğu'da icat edilip ateşli silahlarda kullanılmaya başlayan ve Osmanlılar üzerinden Avrupa'ya yayılan barut, savaşın evrimindeki önemli dönüm noktalarındandır. 1453-1648 tarihleri arasındaki zaman dilimi, top ve tüfeklerde kullanılan barutun savaşlardaki belirleyici güç haline gelişini simgelemektedir. Bu gelişme, Orta Çağ'ın feodal kalelerinin yıkılmasına ve siyasal sistemin değişerek yeni bir çağa girilmesine öncülük etmiştir. Kral-lara bağlı paralı askerlik sistemi çözülmeye uğramış ve düzenli orduların ilk modelleri oluşturulmuştur.

Barutun kullanılmaya başlamasıyla savaşların yıkıcılığı artarken zırhlı süvarilerin muharebe alanındaki üstünlüğü son bulmuştur. Gelişen topçular yalnızca karada değil, "gemilerin güvertelerine monte edilen toplar sayesinde denizlerde de"¹ stratejik üstünlük elde etmiştir. Barutun keşfi, ateşli topların yanında basit tüfek ve tabancaların savaş alanına girmesini sağlamış, böylece ok ve kılıç kullanan süvariler yerini silahlı piyadelere bırakmıştır. Avrupa'da 16. ve 17.yüzyıllarda yaşanan Seksen Yıl Savaşları, Osmanlı-Rus Savaşları ve Otuz Yıl Savaşları'nda bu dönüşüm net biçimde görülmüştür.

Kıtadaki mezhep savaşlarını bitiren Westfalya düzeninden Fransız İhtilali'ne dek geçen dönem (1648-1789) klasik devletlerarası savaşlar olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı devletler bağımsız hale gelerek hanedanlıklara dönüşmüştür. Aydınlanma düşüncesiyle rasyonalist değerlerin yayılması, geçmişte yaşanan din sa-

1 Haldun Yalçınkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008, s.156.

vaşlarının kötü hatırası ve sosyo-ekonomik faktörler² dönemin krallıklarını “sınırlı savaş” anlayışına itmiştir. Dolayısıyla temel askeri doktrin, belli küçük hedeflerin ele geçirilmesi ve kontrol altında tutulması üzerinedir. Avrupa’daki devletler içeride isyancılara dışarıda ise yabancılara karşı savaşmaya hazır olan krallara bağlı profesyonel ordularla tanışmıştır.³ Belli bir görev veya hizmete özgü olarak temin edilen paralı askerlere ayrılan kaynaklar artık devletin savunması için ‘düzenli’ ve ‘disiplinli’ ordulara kanalize edilmiştir.

Klasik devletlerarası savaş döneminde temel strateji, hareketli topçulara ve tümen sistemine dayanan bir yapı kazanmıştır.⁴ Muharebe alanı, çok sayıda piyadenin basit tüfeklerle çizgisel bir düzende ve belli hatlar şeklinde savaştığı, cephede azami ateş gücünün toplanmasının gerektiği, manevranın ve teknolojinin sınırlı şekilde kullanıldığı bir alandır.⁵ Bu süreçte savaşın sınırlı düzeyde kalması, devletlerin belli sayının üstünde silah ve askere finansman ayırmada güçlük çekmesinden kaynaklanmıştır. Bu sınırlılığın aşılması ise modern savaşlar dönemini başlatan Fransız İhtilali’nin kitleleri harekete geçiren milliyetçilik ideolojisiyle mümkün olmuştur.

Modern Savaşlar

Modern savaşlar, Fransız İhtilali’yle birlikte 18.yüzyılın ‘sınırlı savaş’ anlayışından sıyrılan ve Napolyon’un “yurttaşlar ordusuyla” temellendirilen dönemde başlamıştır. İhtilal dönemi düşünürlerinden Montesquieu ve Rousseau gibi isimlerin ‘her yurttaşın ülkesini savunması’ ve ‘ordunun silah altındaki vatandaşlardan oluşması’ yönündeki düşünceleri dönemin ideolojik altyapısını hazırlamıştır. Buna bağlı olarak kitlesel bir nitelik kazanan savaşlar, küçük toprak kazançlarından ziyade düşmanın tamamen

2 Michael Sheehan, “The Evolution of Modern Warfare”, *Strategy in the Contemporary World*, John Baylis ve diğerleri (eds.), Fourth Edition, Hampshire: Oxford University Press, 2013, s.41.

3 Yalçınkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, s.165.

4 Yalçınkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, s.167.

5 Metin Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, BİLGESAM, <http://www.bilgesam.org/Images...>, s.88

yok edilmesi ve geniş alanların ilhak edilmesi ilkesine dayandırılmıştır.⁶ 19.yüzyıla girerken bu değişim, milliyetçilik ideolojisiyle beslenen ulusal orduları ve tüm sıradan insanların askere alınabildiği bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.⁷

Bu dönemde savaş alanında topçu sınıfının önemi artarken Sanayi Devrimi ve gelişen teknolojinin etkisiyle makineli tüfekler icat edilmiştir. 19.yüzyılın ikinci yarısında demiryolu ve toplu taşımanın gelişmesi, birliklerin manevra ve kuvvet kaydırma imkanını artırırken telgrafın kullanılmaya başlaması savaştaki sevk ve idareyi kolaylaştırmıştır. Ayrıca askeri karar verme sürecinin karmaşıklaşması üzerine teknik bilgi ve karargâh desteğini sağlayacak kurmay sınıfı oluşturulmuştur.⁸

Modern savaşlarla etkisi günümüze dek süren ideolojik bir evrim yaşanmıştır. Prusyalı bir General olan Carl von Clausewitz'in 1832'de yayınlanan *Vom Kriege* (Savaş Üzerine) adlı eseri, savaşın amacı ve yürütülme biçimi üzerine teorik bir anlayış getirmiş, kuramsal olarak savaş, 1990'lerden sonra "yeni savaşlar" kavramı tartışılmaya başlayana dek Clausewitzci yaklaşımla analiz edilmiştir. Zafere ulaşmak için halk, ordu ve hükümet arasında bir denge olması gerektiğini söyleyen Clausewitz⁹ savaşı rasyonel bir politika aracı olarak görüp diplomasi veya ekonomik yaptırımlar gibi doğal saymıştır. Ona göre savaş, siyasetin farklı bir uzantısı olarak düşmana istekleri yaptırma sanatı ve pazarlığın acımasız halidir.¹⁰ Savaş, başka yollarla ulaşılamayan hedeflerin şiddete başvurulmasıyla elde edilmesi yöntemidir ve esas olan getirdiği siyasi sonuçtur. Clausewitz, Napolyon Savaşlarını teorik bir çerçeveye oturtup ilerleyen dönemlerde savaş olgusunun daha politik bir hüviyet kazanmasını sağlamıştır. Bu anlamda Soğuk Savaş sonrası döneme kadar ana aktörünün devlet olduğu ve "devletlerarası" merkezli bir

6 Sheehan, "The Evolution of Modern Warfare", s.41.

7 Örneğin 1750'lerde bir ordunun maksimum 50.000 kişiden oluştuğu söylenirken, 1812'ye gelindiğinde Napolyon, 600.000 askerle Rusya'ya sefer düzenlemiş, daha sonraları ise Fransız ordusu 3 milyonu aşkın bir sayıya ulaşmıştır. Sheehan, "The Evolution of Modern Warfare", s.42.

8 Gurcan, "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar", s.88-89.

9 Yalçınkaya, "Savaş", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (eds.), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.276.

10 Sheehan, "Military Security", *Contemporary Security Studies*, Alan Collins (ed.), Third Edition, Hampshire: Oxford University Press, 2013, s.152.

tasavvura dayanan savaş teorileri Clausewitz'in mirası olmuştur.

1914-1945 tarihleri arasında yaşanan iki büyük dünya savaşı Clausewitz'in tanımladığı mutlak savaşın, ülkelerin bütün kaynaklarını seferber edip rakip tarafın askeri gücünü imha etmeye odaklandığı ve her bireyin doğal asker sayıldığı topyekûn savaşa dönüşmesini temsil eden zirve noktalarıdır.¹¹ Seferber edilen kaynaklarla birlikte “teknolojik gelişmeler dönemin savaş stratejilerini belirlemektedir”.¹² Yalçinkaya'nın belirttiği gibi, “modern savaşların eski savaşlara nazaran en belirgin özelliği mekanikleşmesidir.” I.Dünya Savaşı'yla beraber uzun menzilli saldırı gücü (makineli tüfek, top, gazlar) motorlu taşımacılık (demiryolu, kamyonlar, savaş gemileri, tanklar, hava gemileri) ve ağır koruma sağlayan zırhların kullanılmasıyla savaş sanayi birinci önceliğe ulaşmıştır. Fransa'nın geliştirdiği mayın, torpido ve denizaltılar Almanlar tarafından etkin bir uygulama alanı bulurken¹³ askeri amaçla ilk kez 1908'de kullanılan uçaklar I.Dünya Savaşı esnasında yüz binlerle ifade edilmiştir.¹⁴

Bu dönemdeki muharebelerin temel karakteristiği, savaşan tarafların sivillerden uzak, tahkimli mevzilerde statik olarak ve göğüs göğse çarpışmasıdır. Taarruzdan ziyade savunmanın ön plana çıktığı ve temel amacın cephedeki düşmanın fiziki varlığının yok edilmesi olduğu bir durum söz konusudur.¹⁵ Topyekûn savaşta cephe sayısının artmasıyla belli bir hattı yararak düşmanı alt etmek imkansız hale gelmiştir. II.Dünya Savaşı bunun en güzel misalidir. Bu savaşta başarılı olan manevra anlayışı ile artık muharebe sahası hat şeklinde olma özelliğini yitirmiştir. Yerine, derinlikte savunma ve kuşatma taktikleri geliştirilmiştir.¹⁶ Cephe gerisinde hızlı ateşleme özelliğine sahip toplar bulunurken, kara operasyonlarının dinamik gücü olan tanklar uzun menzillere erişme imkanı yakalamıştır. Hava gücünün belirleyici bir unsur haline gelmesi ve manevra yeteneği gelişen denizaltıların yoğun kullanımı ise zamanla siper savaşlarını ortadan kaldırmıştır.

11 Bu konuda bkz. Yalçinkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, s.181-186.

12 Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, s.89.

13 Yalçinkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, s.178-179.

14 Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, s.89.

15 Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, s.89.

16 Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, s.91-92.

Amerikan uçaklarının atom bombalı saldırılarıyla sonlanan bu evre, tüm yıkıcılığına rağmen savaşların sonunu getirmemiş, yeni siyasi gelişmeler ve teknolojik devrimlerle sürmüştür.

II.Dünya Savaşı'nı bitiren bombalar, savaş sonrası dönemde uluslararası siyasal sistemin iki kutuplu bir yapı kazanmasında etkili rol oynamıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Batı ve Doğu bloklarının liderleri olarak siyasi, ideolojik, ekonomik ve askeri bakımdan dünya siyasetini iki kampa ayırması, nükleer ve askeri teknolojideki üstün gelişmelerle bir adım daha ileri gitmiştir. 1945 ve 1949'da sırasıyla ABD ve SSCB nükleer güce dönüşürken 1952 ve 1953'te iki ülke art arda hidrojen bombası üretmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1957'de kıtalararası balistik füze teknolojisine ulaştığını kanıtlaması bu süreçte karşılıklı yok olma tehlikesine dayanan caydırıcı bir nükleer denge oluşturmuştur. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde nükleer silahların insanlığı yok etme riski 1962'de yaşanan Küba Füze Bunalımı'yla idrak edilebilmiştir.

Nükleer caydırıcılığın iki süper gücü doğrudan çatışmaktan alıkoyması, topyekûn savaş pratiğini ortadan kaldırarak konvansiyonel silahlarla yürütülen sınırlı vekâlet savaşlarını (*proxy war*) gündeme getirmiştir. Aynı dönemde NATO tarafından kabul edilen ve yapılan herhangi bir saldırıya nükleer düzeyde karşılık verilmesini öngören “kitlesele mukabele” doktrini, “esnek mukabeleye” çevrilerek orantılı seviyede karşılık verilmesi benimsenmiştir. Buna rağmen her iki bloktaki ülkeler, kaynaklarının önemli bir bölümünü savunma sanayine ve silahlanmaya ayırarak gerginliğin tırmanmasına yol açmışlardır.

Mevcut dengeler nükleer düzeydeki bir savaşı engellese de dünyanın muhtelif yerlerinde vuku bulan sınırlı konvansiyonel savaşların önüne geçilememiştir. Aksine Kore, Vietnam ve Arap-İsrail Savaşları gibi birçok çatışmada blok liderleri çatışan tarafları destekleyerek vekalet savaşları yürütmüşlerdir. Yine de nükleer tehdidin varlığı, konvansiyonel savaşların süre ve etki bakımından belli seviyelerde tutulabilmesini kolaylaştırmıştır.

Bir yandan 1950 ve 1960'lı yıllar boyunca görülen silahlanma yarışının artan risk ve maliyeti, 1970'lere gelindiğinde blok liderlerini silahsızlanma anlaşmalarına sevk ederken, diğer yandan özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde gerilla gruplarının devletlere karşı asimetrik yöntemlerle yürüttüğü

savaşlar¹⁷ yaşanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda görülen iç savaşlar ve savaşlara dahil olan devlet-dışı aktörler, 20.yüzyılın son çeyreği itibariyle ‘yeni savaşlara’ hazırlık aşaması olarak görülebilecek bir dönüşümü tetiklemişlerdir. Nihayetinde Sovyetlerin çökmesiyle Soğuk Savaş sona erince, dünya genelinde ortaya çıkan çatışmaların ekseriyeti bu yeni savaş biçiminde olmuştur.

Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği

Bir Kavram Olarak Yeni Savaşlar

Savaş, sahip olduğu yapısal ve sabit özellikler kadar değişken bir karakter de göstermektedir. Soğuk Savaş’ın bitimiyle uluslararası siyasal sistemde meydana gelen kırılmaların derinliği bu değişkenliği bir adım daha öteye götürmüştür. Küreselleşmenin etkisi ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkması savaşın doğasını derinden etkileyerek yepyeni bir boyut kazandırmıştır.

Soğuk Savaş’ın bitmesiyle ‘tarihin sonunun’ geldiği, kapitalist düzenin tüm küreye yayılıp savaşların sona ereceği ve ebedi barışın hakim olacağı düşüncesi büyük bir yanılgı olmuş, asıl sona eren devletlerarası ‘eski’ savaşlar iken savaşın kendisi farklı tezahürlerle yeniden nüksetmiştir.¹⁸ Orta-doğu, Kafkasya, Balkanlar ve Afrika’da görülen şiddetli çatışmalar bunu doğrulamıştır. Bu çatışmalarda savaşın yapısının, araçlarının ve taraflarının ciddi dönüşüm geçirdiğinin anlaşılmasıyla yeni bir kavramsallaştırma ihtiyacı doğmuştur. Sonraları birçok yazarın benimseyerek tartıştığı “yeni savaşlar” kavramı Mary Kaldor ve Herfried Münkler gibi isimlerin öncülüğünde literatüre kazandırılmıştır. Benzer niteliklere haiz başkaca kavramlar yine o tarihlerden günümüze farklı yaklaşımlarla analiz edilmiştir.¹⁹

17 Savaşın hem geleneksel siyasi yapıda hem de uluslararası hukukta yalnızca devletler arasında yaşanan silahlı çatışmalar olarak görülmesi bu dönemden itibaren gerilla savaşlarını, terör eylemlerini ve iç savaşları kavramsal bir tartışmaya açmıştır.

18 Herfried Münkler, “Old and News Wars”, *The Routledge Handbook of Security Studies*, Myriam Dunn Cavelty ve Victor Maver (eds.), London: Routledge, 2010, s.190.

19 Bunlardan öne çıkanlar, “post-modern savaşlar”, “halkların savaşları”, “hibrit savaşlar” ve “dördüncü nesil savaşlar”dır. Özellikle Lind’in 1989’da ortaya attığı Dördüncü Nesil Savaşlar kavramı, savaş çalışmalarında kullanılan tarihsel kategorizasyonlarda önemli

Temelde Clausewitzci yaklaşımın eleştirisi üzerine inşa edilen yeni savaşlar kavramı, küreselleşme, iktisadi faktörler, ulus-devletin aşınması, teknolojinin rolü ve şiddetin özelleşmesi gibi belirleyicilerle açıklanmıştır. Kaldor'un 1998'de basılan *Old & New Wars* adlı eseri ve Münkler'in 2002 yılında yayımlanan *Die Neuen Kriege* (Yeni Savaşlar) kitabı "yeni savaşlar" kavramını literatüre sokan iki temel yapıttır. Kaldor'a göre²⁰ yeni savaşlar, küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla değişen ekonomik, sosyo-politik ve kurumsal yapının ulus-devletin mekanizmalarını ve askeri güç kullanma tekelini ortadan kaldırmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ortamda türeyen devlet-dışı aktörler olarak suç örgütleri, yerel savaş lordları, terör grupları ve çeteler yeni savaşların temel oyuncularındır. Savaşın devlet-dışı aktörlerce yürütülür hale gelmesine mukabil artık devletlerarası (*inter-state*) değil, devlet içi (*intra-state*) savaşlar ön plandadır. Düzenli ordulara bağlı üniformalı askerlerin yerini alan savaş lordları, asker-sivil ayrımının bulanıklaşmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş ve öncesi dönemin hakim ifade biçimlerinden olan ideolojinin yerini ayrıştırıcı bir araç olarak kimliklerin almasıyla şiddetin bu kimlikler üzerinden tanımlanan ötekiye/düşmana yöneltilmesi söz konusu olmuş, böylece yeni savaşlarda siviller öncelikli hedef haline gelmiştir. Üstelik tüm bunlar, perde arkasında yasa-dışı ekonomik faaliyetlerde bulunarak zenginleşen yeni savaş aktörlerinin kaos ortamını sürdürüp oluşturdukları savaş ekonomisine zemin hazırlayan, böylece yeni savaşları yasa-dışı ekonomik bir girişim haline getiren zincirin halkalarıdır.

Benzer argümanlara referans veren Münkler, çalışmalarında yeni savaşları yeni yapan parametrelerin ağırlık merkezini 'şiddet ekonomisine' dayandırmaktadır.²¹ Münkler'e göre aşırı şiddetin uygulandığı savaş bölgelerindeki soygun, talan ve haraç getirileri ele geçirilen yeraltı

bir referans noktasıdır. William S. Lind ve diğerleri, "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation", *Marine Corps Gazette*, October 1989, s.22-26. Doğrudan "yeni savaşlar" kavramını kullanmamakla birlikte Martin Van Creveld'in savaşın dönüşümü ve gelecekteki durumuna ilişkin değerlendirmeleriyle yeni savaşlar kavramına kılavuzluk ettiği savunulabilir. Bu konuda bkz. Martin Van Creveld, *The Transformation of War*, New York: The Free Press, 1991.

20 Mary Kaldor, *News & Old Wars*, Second Edition, California: Stanford University Press, 2007.

21 Herfried Münkler, *Yeni Savaşlar*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.125-162.

kaynakları ve diğer kıymetli mallarla birlikte ciddi bir finans kaynağı oluşturmaktadır. Uluslararası kaçakçılık şebekelerinde işletilip silah ve paraya dönüştürülen bu kaynaklar aynı zamanda savaşların ana motivasyonu haline gelmektedir. Bir başka yazar Mello²²; terörizm, kimlik siyaseti, asimetrik yöntem ve devletin güç kullanma tekelinin erozyona uğraması gibi birbiriyle bağlantılı konuları yeni savaşların eski geleneksel savaşlardan ayrılan yönü olarak ele almıştır.

Yeni savaşların öne çıkan ‘yeni’ özelliklerine baktığımızda ilk olarak etki bakımından modern savaşlardan daha yıkıcı ve aynı zamanda son derece ucuz olmalarından bahsedilebilir. Yeni savaşlar, geniş alanlara yayılması, süre bakımından ucu açık olması ve toplumsal tabana derinlemesine nüfuz etmesi nedeniyle klasik savaşlara göre daha vahim yıkımlar doğurmaktadır.²³

İkinci olarak düşük yoğunluklu (*low intensity*) yapıya bürünen yeni savaşlar, kesintili ve ağır şekillerde süren çatışmalardan ziyade farklı sahnelerle zihinlere kazınıp süreklilik kazanan ve savaşın devam ettiği izlenimini uyandıran bir görünüm kazanmıştır. Normalde geleneksel savaşlarda belli bir süreden veya kaynakların yetersiz kalmasından sonra savaş biter ateşkes yahut barış antlaşmalarıyla düzen sağlanır ve diplomasi masasında çeşitli şartlar mağlup tarafa dayatılır ya da taraflar arasındaki ilişkileri belirleyen yeni bir rejim kurulurdu. Yeni savaşlarda aksine zaman ve mekan sınırlarının belirsiz olmasının yanında, kullanılan yöntemlerin kaos halini tekrar tekrar üreterek potansiyel bir sonsuzluğa sürüklemesi söz konusudur. Dolayısıyla ‘sürekli savaş’ hali olağanlaşırken barış nadiren görülmektedir. Bir bakıma Platon’un söylediği gibi “bittiğini sadece ölülerin hissettiği”²⁴ bir savaş formu meydana gelmektedir. Yeni savaşlardaki bu süreklilik hali ve uzun sürme eğilimi, geleneksel anlamdaki “zafer” kavramını da anlamsız hale bürüten kontrol dışı bir görünüm almaktadır.²⁵

22 Patrick A. Mello, “In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War”, *European Journal of International Relations*, 2010, c. 20, sy. 10, s.1-13.

23 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.127.

24 Richard H. Shultz ve Andrea J. Dew (haz.), *Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of a Contemporary Combat*, New York: Columbia University Press, 2006, s.28.

25 Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev. Haluk Özdemir ve Nasuh Uslu, İstanbul: Adres Yayınları, 2013, s.301.

Üçüncü olarak 21. yüzyılın yeni savaşlarının, devlet kurma ve yıkma çizgisinde ölçeklenen modern savaşların icra yöntemlerinden çoğunlukla sıyrıldığından söz edilebilir. Savaş ilanı, orduların sevkı, cephelerin açılması, topyekûn muharebe, ateşkes yahut barış antlaşmaları gibi olgular neredeyse rafa kalkmıştır. Çatışmalar dar sınırlarda yürütülse de kullanılan yöntem ve ilişkiler küresel düzeyde etki sahibi olabilmektedir.²⁶ Başka deyişle, savaşla doğrudan veya dolaylı bağlantıya sahip aktörler ve savaş yürütmek için yapılan faaliyetler açısından fiziksel sınırlar ortadan kalkmaktadır.

Kaldor'a göre savaşın yeni tanımı "iki ya da daha çok örgütlü grubun siyasi terimlerle şekillendirdiği şiddet eylemidir".²⁷ Yani geleneksel tanımındaki "devlet" burada savaşın olmazsa olmazı değildir. Savaş artık hem bir çıkar mücadelesi hem de 'karşılıklı girişimdir'. Çıkar mücadelesidir; çünkü ekonomik kâr için savaşılan bir düşman vardır. Karşılıklı girişimdir; çünkü taraflar savaş sürdürmek, savaş ekonomisi oluşturmak ve bunu korumak için birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Yeni savaşlarda düşmanın ortadan kaldırılmak istenmemesinin sebebi budur. Savaş gruplarının doğrudan çatıştığı nadir görülürken sivillerin hedef tahtasına koyulması bunun kanıtıdır.

Yıpranan Devlet ve Savaşın Yeni Aktörleri

Eğer yeni savaşların oluşum süreci bir zincirin halkalarına benzetilirse bunların başında devletin tüm kurum ve mekanizmalarının yıpranarak otoritesini kaybetmesi ve güç kullanma tekeli yitirmesi gelir. Her yönüyle yıpranmaya yüz tutmuş bir devletten geriye kalan güç boşluğu, devlet dışı birçok aktör tarafından doldurulmaya çalışılır ve askeri güç ile şiddet kullanma tekeli çözülmeye uğrar. Yeni savaşların tohumu da ancak böyle bir zeminde yetişerek varlığını sürdürür.

Bu yüzden ilk olarak yeni savaşların ne tür devletlerde ortaya çıktığı sorusunu cevaplamak gerekir. Buna, siyasi istikrarsızlığa saplanmış, yönetimin meşruiyetinin ciddi manada sorgulandığı, ekonomik yönden başarı-

26 Mary Kaldor, "In Defence of New Wars", *Stability Journal*, 2013, c. 2, sy. 1, s.4.

27 Mary Kaldor, "Inconclusive Wars: Is Clausewitz Still Relevant in these Global Times?", *Global Policy*, 2010, c. 1, sy. 3, s.274.

sızlığa sürüklenmiş ve bunların sonucunda rejime karşı büyüyen toplumsal muhalefetin kendisini artan sayıdaki gayri-meşru devlet-dışı aktörle ifade ettiği devletler demek verilebilecek en ideal cevaptır. Kaldor'a göre yeni savaşlar küreselleşme çağına ait savaşlardır ve tipik olarak geç dışa açılan, zayıf, otoriter, devletlerde tebarüz etmektedir.²⁸ Küreselleşme ve liberal ekonomik güçlerin etkisiyle oluşan sosyal dönüşüm karşısında başarısızlığa uğrayan devletler, yeni savaşların muhiti haline gelmiştir.

Bu süreçte yalnızca malların, sermayenin, bilginin, teknolojinin ve insan hareketlerinin iç içe geçtiği bir ağ oluşmamış; bu esnek koşullarda suç örgütleri, savaş lordları, terör grupları, silah, uyuşturucu ve insan kaçakçıları ile radikal etnik-dinsel hareketlere bağlı oluşumlar hareket kolaylığı kazanmıştır. Sonuçta devletler, küreselleşmenin bir uzantısı olarak hem yukarıdan hem de aşağıdan olmak üzere iki tür aşınma sürecine maruz kalmıştır. Kaldor'un tasnifine göre yukarıdan aşınma, devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık, silah ticareti, istihbarat paylaşımı, ittifaklar ve savunma sanayindeki işbirliğinin sonucunda görülür. Aşağıdan aşınma ise meşruiyeti sorgulanan devlet içinde suç örgütlerinin, paramiliter grupların, çete ve gayri-meşru ekonomik faaliyetlerde bulunan organizasyonların türemesi ve bozulan iktisadi yapının yolsuzlukla anılması demektir.²⁹ Buharlaşan devlet otoritesi karşısında güçlenen bu aktörlerin giderek savaşlardaki aktif taraflardan biri haline gelmesi ise aşınmanın tamamlandığını ve "yeni savaş" durumuna geçildiğini göstermektedir.

20. yüzyılın sonlarına kadar savaşın tarafları denildiğinde iki ya da daha fazla devletten başkasının olması düşünülemezken, günümüzde devlet-dışı aktörlerin doğrudan veya dolaylı bir şekilde savaşların içinde olması doğal hale gelmiştir. Savaşı yönlendiren ve icra edenlerin resmi görevliler ve askerlerden ayrılıkçı hiziplere, paralı askerlere ve radikal gruplara geçmesi, devletin güç kullanma tekelinin erozyona uğrayışını simgelemektedir. Bu erozyonun en derin görüldüğü alan ise ordulardır. Devletin ve kurumlarının başarısızlığa uğrayarak yıpranmasının ordudaki izdüşümü, hiyerarşi ve disiplin bozulması ve yerel komutanların bir tür savaş lorduna dönüşmesidir.³⁰ Savaşın gevşek bir örgütlenmeye sahip ve kurallarına göre savaşmayı

28 Kaldor, "In Defence of New Wars", s.2.

29 Kaldor, *New & Old Wars*, s.5-6.

30 Kaldor, *New & Old Wars*, s.97-98.

reddeden düzensiz savaşçılar tarafından yürütülmesi³¹ artık büyük ve ağır donanımına sahip orduları küçük savaş klikleri karşısında handikaplı pozisyona düşürmektedir. Cephenin ortadan kalktığı, düşmanın belirsizleştiği, savaş alanının bilinmez hale geldiği ve asker-sivil mefhumları arasındaki bulanıklığın arttığı şu halde, savaş lordlarının yeni yöntemleri düzenli ordu mantığına ters düşmektedir.

Savaşın yaşandığı ülkedeki genel tablo, sınır bölgeleri ve kırsal alanlarda kontrolü kaybeden ordunun merkezi noktalara çekilmesine mukabil çok sayıda savaş grubunun küçük ve lokal bölgeleri ele geçirerek kendi nüfuz alanlarını oluşturması şeklindedir. Bu bölgeler, ekonomik öneme sahip kaynak, tesis veya üretim merkezleri olabileceği gibi stratejik önem taşıyan sınır kapıları da olabilmektedir. Ulusal sınırlar savaş kliklerinin ülke içinde farklı bölgelerde hakimiyet kurmasının yanında sınırları aşmış komşu ülkelerde konuşularak gerçekleştirdiği operasyonlar nedeniyle de anlamsız hale gelmektedir.

Yeni savaşlara ilişkin bu genel durum, dördüncü yılını doldurmuş olan Suriye krizinde somut olarak görülebilmektedir. Arap Baharı sürecinin bir parçası olarak 15 Mart 2011’de barışçıl protestolarla rejime karşı başlayan isyan, bu süre zarfında derin bir iç savaşa ve “yeni savaşların” güncel bir örneğine dönüşmüştür. Beşar Esad yönetimindeki Suriye rejiminin sivil halkı şiddetli bir şekilde bastırmasına mukabil ülkenin çeşitli yerlerinde yerel muhalif gruplar oluşmuş ve karşılıklı çatışmalar başlamıştır.

Çok sayıda devlet-dışı aktörün ortaya çıkmasıyla ülkede tam bir kaos hali yaşanırken, ordunun ülkenin kuzeyinden ve birtakım kırsal alanlarından çekilerek daha merkezi ve stratejik noktalara enerjisini yoğunlaştırdığı görülmüştür. Otorite boşluğundan faydalanan Kürt gruplar, Demokratik Birlik Partisi (PYD) öncülüğünde ülkenin kuzeyinde kanton bölgeler ilan etmiş, diğer muhalif örgütlere karşı buranın kontrolünü elinde tutmaya çalışmıştır. Ülke genelinde rejimin devrilmesini amaçlayan gönüllü savaşçılar ve ordudan ayrılan üst düzey komutanlar tarafından Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kurularak kapsamlı bir muhalif yapı oluşturulmaya çalışılmış, lakin ülke genelinde artan başına buyruk yerel silahlı grup ve çetelerin önüne geçilememiştir. Öte yandan ülkedeki istikrarsız ortamı fırsata çeviren El

31 Heywood, *Küresel Siyaset*, s.292.

Kaide, Nusra Cephesi adıyla Şam'ın çevresinde, Halep'te ve İdlip'te hem rejime hem de diğer muhaliflere karşı şiddetli eylemlere girişmiştir.

Gerek ÖSO'nun demokratik geçiş süreci planlarına gerekse de Nusra Cephesi'nin radikal İslamcı yorumuna karşı çıkan Selefi çizgideki Ahrar-el Şam grubu ise bazı yerel örgütlerle birleşerek İslami Cephe'yi oluşturmuştur. Bir başka aktör olarak Şubat 2014'te Irak El Kaidesi'nden ayrılıp yaptığı büyük çaplı eylemler, ele geçirdiği bölge ve kaynaklar ile kullandığı yöntemlerle adını duyuran Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) de savaşa katılmış ve zamanla ülkedeki en etkin örgüt haline gelmiştir. Şam'ın kuzeydoğusundaki Rakka ve Deyr-ez Zor gibi bölgeleri, Irak'taki hakimiyet alanlarıyla birleştirdiğini ilan eden İŞİD, 29 Haziran 2014'te İslam Halifeliği'ni kurduğunu duyurmuştur.³²

Bu gelişmeler yaşanırken Esad Rejimi, muhalif grupları bastırmak için ordunun yanında kendisine bağlı paramiliter güçler olan “Şebbiha milislerini”³³ sahaya sürerek katliamlarını arttırmıştır. Muhalif güçler, rejimin düzenli birliklerini gerilla taktikleri ve sokak savaşlarıyla dezavantajlı konuma düşürünce, Esad yönetimi Şebbihalara ek olarak Lübnan'daki müttefiki Hizbullah'ı da savaşa dahil edip aynı yöntemle mukabelede bulunmuştur.³⁴ Kısaca her bir bölgesi farklı grupların kontrolündeki küçük çatışma merkezlerine dönüşen Suriye'de, devletin güç kullanma tekeli kaybolmuş ve devlet-dışı örgütler kaosun temel oyuncularına haline gelmiştir.

Yeni Savaşların Ekonomi Politikası

Yeni savaşlar ile geçmiş dönemlerdeki devletler savaşını birbirinden ayıran en önemli özelliklerden biri savaşın ticarileşmesidir.³⁵ Nasıl ki yeni savaş-

32 İŞİD'in tarihsel oluşumu, Irak ve Suriye'deki faaliyetleri ve günümüze dek kat ettiği aşamaların kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Recep Tayyip Gürlü ve Ömer Berham Özdemir, “El Kaide'den post-Kaide'ye Dönüşüm: İŞİD”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2014, c. 1, sy. 1, s.113-154.

33 Rejime bağlı Şebbiha milisleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., “Syria Unrest: Who are the Shabiha?”, *BBC*, 24.12.2014.

34 Artur Malantowicz, “Civil War in Syria and the New Wars Debate”, *Amsterdam Law Forum*, 2013, c. 5, sy. 3, s.58.

35 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.57.

larda devletin güç kullanma tekelinin ortadan kalkması ve yönetim mekanizmalarının işlemez hale gelmesi söz konusu olmuşsa, ekonomik düzenin altüst olarak ortaya yeni bir savaş ekonomisinin çıkması da kaçınılmaz olmuştur. Bunda şu üç unsurun etkisi vardır. Birincisi, hâlihazırda küreselleşme ile birlikte artan ticari ve finansal ilişkilerin paralel olarak yeraltından işleyen yasa-dışı ekonomilerin çoğalmasına zemin hazırlamasıdır. Dünyanın birçok yerinde silah kaçakçılığı, insan ve uyuşturucu ticareti, yasa-dışı mal alım satımı gibi faaliyetler artarken, yeni savaşların yaşandığı yerlerde bu durum savaşın katalizörü denilebilecek bir hal almıştır. İkinci etken savaşın getirdiği kaos ve yıkımın ülke içi ekonomiyi çökertmesidir. Kamu harcamaları ile üretim ve yatırım faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi, işsizlik ve enflasyonun tırmanması, altyapının tahrip olması, yerel hizmetlerle birlikte temel ihtiyaçlara ulaşmada görülen yoksunluk bir bütün olarak savaş ekonomisine geçişi hızlandırmıştır. Üçüncü ve en önemlisi ise ilk iki unsurun varlığıyla kolaylaşan ve savaşın yeni aktörleri tarafından yürütülen bir savaş ekonomisi oluşturma girişimidir.

Bu girişimler soygun, talan, gasp, haraç, ganimet malı satma, yasa-dışı mal ticareti, kaçakçılık, suç örgütleriyle işbirliği, karaborsadan silah ve cep-hane alımı, petrol rafinerileri ve kıymetli maden tesislerinin ele geçirilmesi, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, tarihi eser kaçakçılığı, kıymetli mala sahip dükkan ve iş merkezlerinin yağmalanması, barajların ve elektrik santrallerinin kontrol altına alınması ile tarım arazilerinin işgal edilmesi gibi çok geniş yelpazeye yayılan bir ağ formundadır. Dolayısıyla savaşın devlet-dışı aktörleri olarak bilinen yerel savaş grupları, çeteler, terör örgütleri, paramiliter kuvvetler ve organize suç örgütlerinin her biri savaşçı kimliklerinin ötesinde, bu ekonomik faaliyetleri yürüten ‘girişimciler’ olarak seçkinleşmektedir.

Savaşkan tarafların liderliğini yapan lordların ekonomik faaliyetlerini sürdürerek hayatta kalmaları ve zenginleşmeleri savaşın devam etmesine bağlı olduğundan, bu grupların örtülü bir mutabakat içinde oldukları anlaşılmaktadır. Zira savaşarak elde edilebilecek kârın savaşın maliyetinden fazla olması, yeni savaşları cazip bir araca dönüştürmektedir. Buradan hareketle, belirtilen illegal ekonomik faaliyetlerin ve savaş gruplarınca elde edilen kârların savaşın bir sonucu mu yoksa ortaya çıkmasındaki bir saik mi olduğu esas tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Berdal'ın işaret ettiği gibi savaş üzerine yapılan birçok çalışmada ekonomik çıkar dürtüsüyle çatışmalara zemin hazırlandığı gerçeği göz ardı edilmektedir.³⁶ Çatışmaların ortaya çıkış sürecinde ve ilk aşamalarında savaşın finansmanı için başlatılan illegal girişimler, giderek normalleşen kaos ortamında bir kâr aracına dönüşmektedir. Mello'ya göre savaşların bu yeni dönüşümündeki kıvılcımı çakan şey taşıdığı ekonomik fırsatlardır. Ona göre yasa-dışı savaş ekonomisi, içinde doğduğu toplumun maddi sıkıntılarından yakınanların değil, kazançlı ganimet ve kârların peşinde koşan savaşçıların ortaya çıkardığı bir modeldir.³⁷ Dolayısıyla yeni savaşların ekonomik yönden bu kadar geniş bir ağa sahip olması, savaş girişimcilerinin bunu savaşın yeni bir boyutu olarak değil istikrarsız siyasi ortamların yeni kazançlı iktisadi modelleri şeklinde görmeleriyle açıklanabilir.

Savaşçıların siyasi hedeflere yönelen saldırganlardan girişimcilere ve örgüt liderlerinin çeşitli ekonomik faaliyetlere soyunan 'iş adamlarına' dönüşmesi,³⁸ yeni savaşların ekonomi politiğinde ayırt edici bir özelliktir. Uygulamada bunun yürütülme biçimi, yerel faaliyetlerden uluslararası bağlantılara kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir. Bunların başında savaş gruplarının ele geçirdiği bölgelerdeki sivil nüfustan zorla aldığı mal, mülk ve para gelmektedir. Gasp, haraç ve soygun şeklinde elde edilen bu kaynaklar savaşçılara göre verginin kılık değiştirmiş halidir. Devlet otoritesinin yerine geçen çeteler bu 'vergiye' süreklilik kazandırarak ciddi bir finansman oluşturmaktadırlar.

Nüfusun şiddet kullanılarak yerinden edildiği durumlarda ise yağmalama başlamaktadır. Evler, yerel üretim merkezleri ve mağazalar öncelikli hedefdir. Gıda, eşya, yakacak, kıymetli mal, hayvan ve taşıtlar savaşçılara hayatta kalmak için temel girdi sağlamaktadır. Özellikle merkezi bölgelerin ele geçirilmesiyle elde edilen ganimetin kaçakçı şebekeler aracılığıyla satılması önemli parasal kaynak oluşturmaktadır. Kimi zaman farklı savaş grupları arasında mücadeleye neden olan ekili tarım arazileri temel ihtiyaçlar açısından mühim yer tutmaktadır.³⁹

36 Mats Berdal ve David Keen, "Violence and Economic Agendas in Civil Wars: Some Policy Implications", *Millennium: Journal of International Studies*, 1997, c. 26, sy.3, s.797.

37 Mello, "In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War", s.4.

38 Christian Wlaschütz, "New Wars and their Consequences for Human Security Case Study: Colombia", *Human Security Perspectives*, 2004, c. 1, sy. 2, s.19.

39 Wlaschütz, "New Wars and their Consequences for Human Security Case Study: Colombia", s.20.

Bu yerel faaliyetlerin çoğu, kâr amacından ziyade temel ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Savaşın sürdürülmesi ve ekonomik bir girişime dönüştürülmesi için daha kapsamlı adımlar atılmaktadır. Misal olarak, petrol ve doğalgaz gibi yeraltı kaynaklarına ait rafineriler ele geçirilerek karaborsada işletilir, ülke içinde ve dışında kaçakçılar vasıtasıyla satılarak karşılığında silah ve cephane alımı için kaynak oluşturulur. Savaş lordları, kurdukları uluslararası bağlantılarla uyuşturucu ve insan ticareti yaparak kârlarını katlarlar. Eğer kontrol altına alınan bölge kültür varlıkları ve tarihi eser bakımından zenginse, bu paha biçilmez yapıtların el altından piyasada paraya çevrilmesi söz konusu olur. Son olarak banka ve sarraf gibi yüksek meblağda para ve altın bulunan yerler, milis grupların iştah kabarttığı kritik saldırı ve soygun noktaları olarak öne çıkarlar.

Savaş ekonomisinin yeraltından dışa açılan, çok aktörlü ve karmaşık bir ağa bürünen bu yapısı, nihayetinde lordların uluslararası ölçekte kâr sağladığı ve Münkler'in dile getirdiği şekliyle “savaşın maliyetinin dağıtıldığı, kazancın özelleştiği ve zararın ise toplumun sırtına yüklendiği”⁴⁰ bir sistem meydana getirmektedir. Özetle denilebilir ki savaş, kimileri için ekonomik yıkım, kimileri içinse kârlı bir girişimdir. Kimilerine göre felaket, kimilerine göre ise korunması gereken bir düzendir.

Bu açıdan bakıldığında Suriye krizinde görülen örnekler IŞİD, ÖSO, Nusra Cephesi, İslami Cephe ve rejimin savaş şartları dolayısıyla her türlü ekonomik değeri fırsata çevirdiğini göstermektedir. Örneğin ülkenin kuzeydoğusundaki Deyr-ez Zor'da bulunan petrol sahalarının ilk olarak Nusra Cephesi tarafından işgal edilmesi, bu tür stratejik bölgelerin savaş ekonomisi açısından önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Nusra Cephesi'nin işgal süresince günlük 10.000 varil petrol çıkarttığı Ömer petrol sahası, bir süre sonra IŞİD'in eline geçerek işlemeye devam etmiştir. Suriye petrollerinin %60'ına ev sahipliği yapan Deyr-ez Zor'daki kuyuların çoğu şu an IŞİD'in idaresindedir. Benzer şekilde Haseki bölgesi önemli bir petrol sahası olarak PYD'nin kontrolüne girmiş durumdadır. Ayrıca Ahrar-el Şam ve Tevhid Tugayları adlı grupların Rakka kenti yakınlarındaki bazı küçük kuyuları kontrol ederek önemli gelir elde ettikleri bilinmektedir.⁴¹ Özellikle IŞİD'in elindeki büyük rafineriler sayesinde günde en az 1 milyon dolar

40 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.153.

41 “İnteraktif: IŞİD'in Petrol Sahaları”, *Al Jazeera Turk*, 24 Aralık 2014.

kazandırdığı ve petrolü kaçak yollardan Suriye dışına çıkardığı belirtilmektedir.⁴²

Bir başka gelir kaynağı olan tarihi eserlerin ağırlıklı olarak ÖSO militanlarınca Ürdün üzerinden illegal şekilde kaçırıldığı basında yer almıştır.⁴³ Tarihi ve kültürel varlıklar açısından zengin bir mirasa sahip Suriye’de, muhalif savaşıçılarının yağmaladıkları paha biçilmez eserleri silah satın alabilmek için ucuz fiyatlara sattığı öne sürülmektedir.⁴⁴ Bunun dışındaki önemli bir olay ise IŞİD’in banka soymasıdır. Haziran 2014’te Irak’ın Musul kentindeki bir bankayı ele geçirerek 400 milyon dolar değerinde Irak Dinarı’na el koyan IŞİD’in günümüze dek görülen en zengin örgüt olduğu dile getirilmektedir. Her ne kadar olay Suriye dışında gerçekleşmişse de bütüncül ve koordineli yapısı, örgütün bu zenginliğinin Suriye’deki savaş açısından da etkisi olacağını göstermektedir.

Suriye iç savaşında IŞİD’in yanı sıra PYD, Nusra Cephesi, İslami Cephe ve ÖSO’nun yaygın olarak kullandığı gelir yöntemi, kontrol edilen bölgelerdeki sivil halktan zorla alınan haraçlardır. Vergi adı altında toplanan bu paralarla savaşçıları hem temel ihtiyaçlarını karşılamakta hem de lojistik ve ekipman konularındaki ihtiyaçları için kaynak oluşturmaktadırlar. Dahası ele geçirilen yerleşim yerlerindeki halka ait malların ganimet olarak görülüp soyulması, değerli eşya ve araçların gasp edilerek satılması olağan hale gelmiştir.⁴⁵ ABD Hazine Bakanlığı Terörizm ve Mali İstihbarat Müsteşarı David Cohen, IŞİD’in ekonomik faaliyetlerine ilişkin yaptığı açıklamada, örgütün yağma ve soygun yoluyla kayda değer ölçüde gelir elde ettiğini, ayrıca rehin aldığı gazeteci ve Avrupalı vatandaşları sayesinde topladığı fidyelerin IŞİD’e bu yıl en az 20 milyon dolar kazandırdığını kaydetmiştir.⁴⁶ Ek olarak, tarım arazilerini hem buralardaki mamullerden yararlanmak hem de sahiplerinden vergi toplamak için kullanan grupları geniş arazilerin kontrolü için çatışmalara girebilmektedir. Özellikle Nusra Cephesi ve IŞİD

42 “IŞİD Petrolden Günde 1 Milyon Dolar Kazanıyor”, *Al Jazeera Turk*, 23 Ekim 2014.

43 “Syrian Rebels Loot Artifacts to Raise Money for Fight Against Assad”, *Washington Post*, 12 Şubat 2013.

44 Besime Yücel, “Suriye’nin Kültürel Mirası Yok Olurken”, *Ortadoğu Analiz*, 2014, c. 6, sy. 64, s.85.

45 “Syrian Rebels Sidetracked by Scramble for Spoils of War”, *Guardian*, 27 Aralık 2012.

46 US: Department of the Treasury Press Center, 25.12.2014, www.treasury.gov/press...

ülkenin çeşitli yerlerindeki binlerce hektarlık tarım arazisini kendi kontrolüne almıştır.⁴⁷ Son olarak Suriye'deki grupların silah ve cephane alımını, kaçakçılık faaliyetleriyle diğer ülke sınırları üzerinden temin ettiği,⁴⁸ bu teminatın ise yapılan ekonomik faaliyetler sayesinde kazanılan paralardan sağlandığı konusunda bilgiler mevcuttur.

Diğer Taktik ve Stratejiler

Şiddetin Araçsallaştırılması, Kimlik Siyaseti ve Cinsel İstismar

Crevelde, mutlak anlamda savaşın belli bir grubun diğerlerini öldürmesiyle değil, herkesin birbirini öldürme riski seviyesine varıldığında başlayacağını söylemektedir.⁴⁹ Yeni savaşların kaçınılmaz bir sonucu haline gelen bu durum, şiddetin devlet tekelinden çıkarak özelleşmesinin varabileceği en üst noktayı temsil etmektedir. Kaosun ürettiği güvensizlik ortamında her grubun şiddeti sistematik biçimde sivillere yöneltmesi ve bunu bir araç haline getirmesi asıl belirleyicilerdir.

Korku ve dehşet atmosferi oluşturmak için gerçekleştirilen kitlesel kıyımlar, vahşi işkence teknikleri, toplu göçe zorlama ve tecavüzler özelleşen şiddetin yeni sembolleridir. Bu sembollerin taşıdığı anlam, ilk olarak sivilleri bir bölgeyi terk etmeye, yoksa silahlı grupları sürekli desteklemeye zorlamaktır.⁵⁰ İkincisi, insanlara ait değerli eşya ve araçların ele geçirilmesi ile maddi bir kâr sağlamaktır. Bir diğer amaç, kendi ideolojisine uygun savaşçılar devşirebilmek için başkalarının kurban edilmesidir. Yani düşman kimliklerin yok edilmesi üzerinden destekçi kazanmaktır. Son olarak medya ve kamuoyunda dikkat toplamak, ün salmak ve propaganda yapmak için vahşi katliamlar gerçekleştirilmektedir. Bu noktada araçsallaştırılan şiddetin hedef ve motivasyon açısından eski ve yeni savaşları ayıran yönü de belirginleşmektedir.

47 "Islamic State and Jabhat al-Nusra Seize Wheat Farms Developed with Aussie Aid", *Sydney Morning Herald*, 06 Kasım 2014.

48 Scott Stewart, "Global Arms Markets as Seen Through the Syrian Lens", *Stratfor Global Intelligence*, 25.07.2013.

49 Martin van Crevelde, *The Transformation of War*, New York: The Free Press, 1991, s.159.

50 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.31.

Kalyvas'ın belirttiği gibi eski savaşlarda şiddet, bugünkü kadar keyfi, ölçsüz ve dehşet verici olmamıştır. En azından bu kadar görünür bir husus değildir. Planlı, stratejik amaçlara ulaşmak için merkezi komuta kademesinin yönettiği düzenli ordular ve cepheler vardır. Asker disiplin içindedir ve bunu besleyen siyasi bir liderlik mevcuttur.⁵¹ Oysa şimdi, sivil hedeflere yönelen aşırı şiddetin kendisi hem bir taktik hem de “disiplin” haline gelmiştir.

Şüphesiz savaşın olduğu her dönemde sivil kayıplar yaşanmıştır. Bu kaçınılmaz gerçeğin yeni savaşlardaki ayırt edici özelliği, kasıtlı olarak meydana gelmesidir. Yeni savaşlarda asker-sivil ayrımının ortadan kalkması sivillerin esas mağdur kesim olmasına yol açarken⁵² bu mağduriyet onların hassas, savunmasız ve silahsız olmaları veya çatışmalar esnasında yerleşim bölgelerine sızmış üniformasız savaşçıların tesadüfen yakınında bulunmalarından değil, doğrudan hedef alınarak istismar edilmelerinden kaynaklanmaktadır.⁵³

Sivillerin hedef tahtasına konulduğu bu yapıda şiddetin bir araç olarak üretilmesi ise yine sivil nüfusun kimlikleri üzerinden mümkün olmaktadır. Artık savaşlar, jeopolitik veya ideolojik amaçları değil, etnik-dinsel ya da kabile bağları üzerinden belli grupların çıkar ve güvenliklerini öncelemedir.⁵⁴ Savaşçılar, kendi hiziplerinin etnik veya dini kimliklerini yüceltip farklı kimlikten olan rakiplerine kin ve nefretle bakan bir propagandayla hem çatışmaları tırmandırmakta hem de bunu idaresi altındaki topluluklara nihai hedefmiş gibi yansıtmaktadırlar. Tarafların birbirini kafır sayması veya dine ihanet eden sapkınlar olarak görmesi Creveld'in dikkat çektiği gibi, düşmanın yok edilmesi için günahkar olduğu tezinin işlenmesiyle söz konusu olmaktadır.⁵⁵

Kuşkusuz kimlik üzerinden inşa edilen şiddet motivasyonu yeni savaşlardan önce de mevcuttur. Lakin yeni savaşların getirdiği fark, önceden belli bir grubun üstünlük veya zaferi için ortaya çıkarılan kimliklerin şimdi şid-

51 Stathis N. Kalyvas, “New and Old Civil Wars: A Valid Distinction?”, *Word Politics*, 2011, c. 54, sy. 1, s.114.

52 Kalyvas, “New and Old Civil Wars: A Valid Distinction?”, s.167.

53 Savaşlardaki sivil ölümlerin artışı konusunda bkz. Mello, “In Search of New Wars”, s.2.

54 Kaldor, “In Defence of New Wars”, s.2.

55 Creveld, *The Transformation of War*, s.48.

detin sürekliliğini sağlayan bir motor haline getirilmesidir. Amaç herhangi bir grubun hakim kılınması değil, şiddetin kesintisiz olarak üretilebileceği itici faktörü açığa çıkarmaktır.

Bir tür sermaye aracına dönüşen şiddet, savaşın ilerleyen safhalarında yaygınlaşıp olağanlaştıkça her kesimden topluluğun benimsediği ‘doğa kanunu’ haline gelmektedir. Güvensizlik arttıkça toplum kutuplaşmakta ve kucaklayıcı değerlere yer kalmamaktadır. Böylece düşman kimliklere uygulanan şiddet algısı yeni bir boyut kazanarak artık yalnızca diğer etnik-dinsel toplulukları değil, tarafsız veya ılımlı görüşe sahip olanları da kapsamına almaktadır.⁵⁶ Kısacası şu veya bu tarafta olmanın dışında üçüncü bir seçenek yoktur.

Şiddetin araçsallaştırılması doğrudan insanlara yöneltilen fiziksel eylemlerle sınırlı değildir. Dolaylı ve psikolojik araçlara sıklıkla başvurulmaktadır. Örneğin insanlar yaşadıkları bölgede temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale getirilerek göçe zorlanabilir. Bilhassa kuşatma altındaki bölgeler kıtlık, kuraklık ve salgın hastalıklarla karşı karşıya bırakılarak yok edilebilmektedir. Gıda, ilaç ve yardım sevkiyatlarının engellenmesi, elektrik, su ve petrol gibi kaynakların kesilmesi insanları dolaylı bir şiddete maruz bırakmaktadır. Yol, köprü, baraj, hastane, fabrika ve okul gibi yapıların tahrip edilmesi ile şiddetin izleri uzun bir müddet varlığını korumaktadır. Farklı inanç gruplarının kutsal mekanları, ibadethaneleri ve kültür anıtları kundaklanarak, yıkılarak veya bombalanarak⁵⁷ şiddetin zihinlerde kimliksel bir çağrışım uyandırması sağlanmaktadır.

Şiddet yönteminin bir başka aracı olarak genç kadınlar savaşçılar tarafından sistematik biçimde tecavüze ve cinsel istismara maruz bırakılmaktadır. Böylelikle ahlaki değerlerin çöküntüye uğratılarak toplumsal dokunun parçalanmasıyla düşman görülen tarafa mağlubiyet psikolojik olarak benimsetilmekte, toplumun kendisini sosyo-kültürel açıdan tekrar üretmesi engellenerek gelecek nesillerin inşası ipotek altına alınmaktadır.⁵⁸ Tecavüzlerin belli yer ve zamanlarda yahut toplama kamp-

⁵⁶ Kaldor, *New & Old Wars*, s.59.

⁵⁷ Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.139.

⁵⁸ Bu konuda geniş bir anlatım için bkz. Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.135-145.

larında sistematik olarak gerçekleştirilmesi kasıtlı bir stratejinin ürünüdür.⁵⁹ Fiziksel şiddetten daha derin toplumsal ve psikolojik hasarlara yol açan bu eylemler, yeni savaş sahnelerinin görüldüğü yerlerde sıradan bir faaliyete dönüşmüştür.

Suriye iç savaşında görülen şiddet eylemleri, yeni savaşlarda bunun nasıl araçsallaştırıldığını birebir ortaya koymaktadır. Krizin başlamasından bu yana ülke genelinde çoğu sivil olmak üzere en az 220.000 kişi hayatını kaybetmiş, 18 milyon nüfusu olan ülkenin yarısı ülke içinde veya komşu ülkelerde mülteci konumuna gelmiştir. BM ve diğer uluslararası kuruluşlar sahada savaşan tüm kesimlerin savaş suçu işlediğini, ağır işkence yöntemleri kullandığını, sivilleri toplu göçe zorladığını, kitlesel tecavüz olaylarına karıştığını ve savaş esnasında ele geçirilen sivilleri çatışmalarda canlı kalcan olarak kullandığını rapor etmişlerdir. Raporlarda rejime bağlı askerlerin gerçekleştirdiği keyfi tutuklamalar, işkenceler, yeraltı hapishanelerinde uygulanan şiddet yöntemlerine de yer verilmiştir.⁶⁰

Araçsallaştırılan şiddetin bir parçası olarak son aylarda IŞİD'in özellikle gayri-müslim kadınları köle olarak kullanması, satması veya cinsel istismara maruz bırakması sıklıkla karşılaşılan vakalar haline gelmiştir. IŞİD ve Nusra gibi örgütlerin selefi-cihatçı ideolojilerle gerçekleştirdiği eylemler kimliklerin ötekileştirilip düşmanlaştırılması sürecini derinleştirmiştir. Diğer taraftan PYD'nin silahlı kanadı olarak bilinen YPG, kendisine savaş açan IŞİD'e destek verdiğini iddia ettiği sivilleri katlederken El Nusra, Lübnan sınırında yakaladığı Hizbullah militanlarını ve Lübnan ordusuna bağlı askerleri vahşice öldürmüştür.⁶¹ Rejim güçleri ise karadan ve havadan sivilleri hedef aldığı ağır saldırılarda *scud* füzeleri, misket bombaları, varil bombaları ve hatta kimyasal silahlar kullanmıştır.

59 Kaldor, *New & Old Wars*, s.55.

60 Bu konuda bkz. "Rampant Torture of Protesters", *Human Rights Watch*, 16.04.2011; "UN Report: ISIS Uses Women as Sex Slaves", *Al Arabiya*, 02 Ekim 2014; *Amnesty International*, Annual Report 2012, 27.12.2014.

61 "Al Nusra Kills Dozens of Hezbollah Militants in Syria's Qalamoun", *ARA News*, 23 Kasım 2014.

Savaş grupları, siviller ve rakip milisler dışında gazetecileri veya resmi kuruluş çalışanlarını hedef alarak hem birtakım pazarlıklara girişmekte hem de uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Örneğin Nusra Cephesi, 28 Ağustos 2014'te Suriye sınırındaki Golan Tepelerinde görev yapan 43 BM Barış Gücü askerini rehin almıştır. Birkaç hafta sonra serbest bırakılan askerlere karşılık örgütün arabuluculuk yapan Katar'dan 20 milyon dolar fidye aldığı iddia edilmiştir.⁶² Krizin başından bu yana 200'e yakın profesyonel gazetecinin öldürüldüğü kaydedilirken bazı Batılı muhabirlerin IŞİD ve Nusra gibi örgütler tarafından boğazları kesilerek katledilmesi ve bunların görüntülerinin yayınlanması ciddi sansasyon yaratmıştır.

Diğer taraftan, bir kısmı UNESCO Dünya Miras listesinde bulunan 300'e yakın tarihi ve kültürel alan saldırıya maruz kalmıştır. Halep'teki Emevi Camii, Şam'da bulunan Roma kiliseleri, Şiilerce kutsal görülen türbeler, bazı tarihi manastırlar ve anıtlar çoğu kez hedef alınan yerler arasında olmuştur.⁶³

Özetle, hangi surette olursa olsun bir araç olarak şiddet, yeni savaşlarda ölçüsüz, yaygın ve vahşi biçimde kullanılan bir stratejidir. Bu strateji, toplumu fiziksel ve psikolojik olarak felce uğratmaya çalışan nihilist bir şiddet ile onun sonucunda ortaya çıkan koşullardan nemalanmayı amaç eden pragmatist bir niteliğe sahiptir. Bu açıdan Suriye'deki savaş, her geçen gün yeni katliam, işkence ve tecavüz vakalarıyla devam etmekte olan sayısız şiddet eyleminin somut bir örneği olarak temayüz etmektedir.

Mülteci Kampları

Çoğunlukla savaşın yaşandığı ülkenin sınır komşularına veya savaş ülkesinde oluşturulan güvenli bölgelere kurulan mülteci kampları, yeni savaşlarda başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşlar ve gönüllü devletler tarafından finanse edilen insani yardım sahalarının ötesinde bir işlev kazanmıştır. Savaştan kaçıp kurtulan sivillerin sığındığı,

62 "Qatar Paid Ransom for Release of Fijian Peacekeepers", *Ynet News*, 27 Aralık 2014.

63 Bu konuda bkz. "Heritage Sites Ravaged by Syria's War", *Al Jazeera*, 24 Aralık 2014; "UN Rights Office Condemns Destruction of Syrian Holy Sites as ISIL Terror Continues", *UN News Center*, 13.10.2014.

barınma ve diğer insani ihtiyaçların tedarik edildiği kamplar, değişen savaş koşullarıyla birlikte farklı bir rol üstlenmeye başlamıştır.

Savaş lordlarının taktik ve stratejik açılardan çok yönlü araçlarına dönüşen mülteci kampları askeri, lojistik, ekonomik ve insan kaynağı bakımından eşsiz fırsatlar sağlayan küçük birimler haline gelmiştir. Kampların savaş grupları açısından taşıdığı önemin artması sınır ötesindeki bu noktalara giden geçiş güzergahlarını, kontrol noktalarını ve gümrük kapılarını ön plana çıkarmış, tüm bu bölgelerin mülteci kamplarıyla bağlantılı bir hal aldığı gözlemlenmiştir.

Yeni savaşların üniformasız, sivil görünümlü gruplar tarafından yürütülmesi, mülteci kamplarının rahatlıkla kullanılmasına ve böylece savaşçıların mağdur sivil kılığında buralardan faydalanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında mülteci kampları en başta savaş lordlarının sığınma, geri çekilme, kamuflaj ve yer değiştirme alanları olarak temayüz etmektedir.⁶⁴ Sivillerin arasında kaybolan lordlar kendilerine hareket serbestliği kazandıran kampları savaştaki konjonktüre göre stratejik manevra alanları veya karargah merkezlerine çevirmektedirler. Bunun yanında uluslararası kuruluşların mültecilere yaptığı gıda, giyecek ve yakacak gibi insani yardımlardan nemalanarak temel ihtiyaçlarının bir bölümünü mülteci kamplarından tedarik etmektedirler.

Savaş anında bazı ilaçlara ve tıbbi malzemelere erişmenin zor olduğu dikkate alınrsa, bu tür yardımların ilk ulaştığı yerler olarak mülteci kamplarının cazip bir durak haline geldiğini söylemek mümkündür. Uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının savaşta zarar gören yaralıların tedavi ve bakımı için buraları tercih etmesi sivillerden ziyade çadırlara sızmış savaşçılara fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla kampların savaşçılara sunduğu bu çok yönlü fırsatlar savaş ekonomisinin bir parçası haline gelmekte ve ironik biçimde açlık ve sefaleti azaltmayı hedefleyen yardımlar, problemi doğuran savaş girişimcilerine hizmet etmektedir.⁶⁵ Tüm bu olanaklar daha çok mülteci kampı kurulması için savaşçıları daha fazla insanı yerinden etmeye teşvik etmektedir.

64 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.38.

65 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.38.

Mülteci kamplarının yeni savaşlardaki bu özel konumu, sağladığı maddi kazançların yanında savaş lordları için mühim bir insan kaynağı olmasından ileri gelmektedir. İptidai şartlarda hayatta kalma mücadelesi veren sivilleri savaşın kârlı fırsatlarına davet eden lordlar, mülteci kamplarını yeni savaşçılar devşirebilmek için hedef kitle merkezleri olarak görmektedirler. Komşu ülke sınırlarında bulunan mülteci kamplarının savaş grupları tarafından aktif biçimde kullanılması, yeni savaşların uluslararası boyut kazanan yapısını tahkim etmektedir. Mülteci kampları üzerinden komşu ülkelere sızan savaşçılar, gerçekleştirdikleri eylemlerde bu bölgeleri bir tür sığrama tahtası olarak kullanmaktadırlar.

Kamlara giden sınır bölgelerini ve insani yardımların geçeceği güzergahları kontrolleri altına alan savaş lordları, ekonomik girişimlerine katkı sağlayacak birtakım faaliyetlerde bulunmaktadır. Uluslararası yardım taşıyan tır konvoylarını veya yük araçlarını pusuya düşürüp durduran savaşçılar, ya bu yardımlardan işlerine yarar bir pay almakta ya da belli bir rüşvet karşılığında geçiş yapmalarına müsaade etmektedirler. Konvoylar içinden bilhassa lojistik ve tıbbi destek taşıyanlar savaşçıların yağmalarına maruz kalırken, karşılanan ihtiyaçların artan kısmı karaborsada satılmaktadır. Benzer şekilde, sivillerin kontrol noktalarından geçişi ve kamplara ulaşımı savaş lordlarınca denetim altına alınmakta, fert başına geçiş ücreti toplanmaktadır.

Mülteci kamplarının yeni savaşlardaki bu fonksiyonuna Suriye'deki örneklerden bakıldığında, ilk olarak komşu ülkelerdeki kampların gittikçe artması nedeniyle savaş lordlarına yeni alanlar açıldığı söylenebilir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) verilerine göre Türkiye, Ürdün, Irak ve Lübnan gibi komşu ülkelerde toplam 37 mülteci kampı bulunmaktadır ve bunların önemli bir kısmı sınır bölgelerindedir.⁶⁶ Mülteci geçişlerine çoğu zaman açık kapı politikası uygulanması ve zaten sınır bölgelerinin kontrolden çıkmış hale gelmesi savaş gruplarının buralardaki faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. 40.000 Suriyelinin bulunduğu Beka vadisindeki mülteci kampını barınak olarak kullanan Nusra Cephesi ve IŞİD militanlarının, mülteciler arasından çok sayıda militan devşirdiği ve Lübnan ordusunu bölgeyi denetlediği esnada askerlerle çatışmaya girdiği

⁶⁶ "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR Data*, 28.12.2014, <http://data.unhcr.org/syrian...>

belirtilmektedir.⁶⁷ Özellikle IŞİD'in kamplardaki genç çocukları sıklıkla kullandığı dile getirilmektedir. Başka bir örnekte, IŞİD militanlarının sığınmacı kılığında Kuzey Irak sınırlarındaki Hazar mülteci kampına sızmaya çalıştığı haberleri basında yer almıştır.⁶⁸

Bölgede en fazla mülteci kampına sahip olan Türkiye'nin rejimle savaşıyan grupların sınırlarından geçişine ve bölgedeki kampları kullanmasına göz yumduğu da uluslararası haber ajanslarında sıklıkla dile getirilmiştir. Suriye'nin bir diğer komşusu İsrail'in ise işgal altında tuttuğu Golan Tepelerinde açtığı bazı tesisler aracılığıyla yaralı savaşçılara tıbbi destek ve ilaç sağladığı yetkili kişilerce ifade edilmiştir. İsrail Sağlık Bakanlığı, aralarında ÖSO militanlarının da olduğu 1000 Suriyelinin İsrail'de tedavi edildiğini açıklarken İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF) kimliğine bakmaksızın savaştan kaçan herkese insani ve tıbbi yardımda bulunduğunu bildirmiştir.⁶⁹

Bunların yanında, savaş gruplarının sivillere giden yardım konvoylarına el koyması, saldırması veya haraca bağlaması gündeme gelmektedir. Örneğin IŞİD'in ABD'den, Avrupa ülkelerinden ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarından gönderilen gıda ve ilaç yardımlarını durdurarak kendisine pay veya rüşvet aldığı, bu durumu bilen yardım örgütlerinin "geçiş ücreti" adıyla verdikleri rüşvetlere kılıf uydurduğu iddia edilmiştir.⁷⁰

Sınır bölgelerini tutan savaş grupları, sivillerin çevre ülkelerdeki kamplara geçişini engellemekte veya belli bir ücrete tabi tutmaktadır. Örneğin Lübnan'daki Suriyeli sığınmacılar farklı sınırlardaki farklı grupların sınır geçişlerine çeşitli fiyatlar koyduğunu ve bu durumun gitmeyi tercih ettikleri ülkede belirleyici rol oynadığını söylemişlerdir.⁷¹

67 "Lebanon Army Captures Hundreds of Suspected ISIL Fighters in Bekaa Valley Refugee Camp", *World Tribune*, 30 Eylül 2014.

68 "IŞİD Militanları Mülteci Kılığında Kürdistan'a Sızacaktı", *Haberler.com*, 28 Aralık 2014.

69 Bu konuda bkz. "Exclusive: Israel is Tending to Wounded Syrian Rebels", *Foreign Policy*, 11.06.2014; "Some Wounded Syrians Seek Treatment from Israeli Hospitals", *Al Jazeera America*, 18 Mart 2014.

70 Jamie Dettmer, "US Humanitarian Aid Going to ISIS", *Daily Beast*, 19 Ekim 2014; "Western Aid is Funding ISIS Fighters Because Jihadists are Demanding Huge Bribes to Let Trucks Carrying Supplies Reach Desperate Families, Official Claims", *Daily Mail*, 20 Ekim 2014.

71 Ferhat Pirinççi, "The Impact of the Syrian Crisis on Lebanon: An Evaluation on the Case

İnternet ve Sosyal Medya

Yeni savaşlarda kullanılan taktik ve stratejilerden tartışmasız en yeni ve çarpıcı olanı teknolojik gelişmelere bağlı olarak yaygınlaşan internet sayesinde *facebook*, *twitter* ve *youtube* gibi sosyal medya araçlarının etkin biçimde kullanılmasıdır. Bilgisayar, cep telefonu ve çeşitli cihazlar sayesinde dünyanın neredeyse her köşesinden bireyin kolaylıkla kullanabileceği internet ve sosyal ağ sayfaları, savaşı tüm çıplaklığıyla gözler önüne seren yayın organlarına dönüşmüştür. Buna bağlı olarak sanal ortamda milyonlarca insana anında erişebilme imkanı sunan paylaşım siteleri, bu rolünün ötesinde yeni savaşlarda savaş gruplarının mühim bir propaganda aracı haline gelmiştir.

Geçmişte medyanın, internetin veya amatör kameraların mevcut olmadığı savaş alanlarında bazı hadiseler hiç yaşanmamışçasına gizlenebilmişken günümüzde insanların ucuz ve kolay biçimde elde ettikleri kamera, fotoğraf makinesi ve ses kayıt cihazları sayesinde bu durum imkansız hale gelmiştir.⁷² Dolayısıyla haber sayfaları, fotoğraflar ve videolarla internet üzerinden takip edilebilen savaş ortamı, aynı zamanda savaş lordlarının çoğu kez çarpıtarak veya propaganda niyetiyle kullandığı birer enstrüman haline gelmiştir. Bu sebeple internet ve sosyal medyanın sağladığı imkanlardan ziyade bu imkanların nasıl araçsallaştırıldığı ve yeni savaşların bir parçası durumuna geldiği önem kazanmıştır.

Savaşçılar, oluşturdukları hesaplar aracılığıyla mesaj ve propagandalarını hiçbir sınır olmaksızın tüm dünyaya iletebilmektedirler. Çünkü sosyal ağ şirketleri, savaş gruplarınca kullanıldığı tespit edilen hesapları bloke etse bile yenilerinin hızlı ve kolay biçimde aktif hale getirilmesi mümkündür. Üstelik savaş lordlarının bu hesapları kullanarak yaptığı açıklamalara ve yayınladığı görüntülere haber ajanslarında veya resmi yayın organlarında yer verilmesiyle bunların politikacılar, aktivistler tarafından dikkate alınması ister istemez onların propaganda faaliyetlerine yardımcı olarak yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Öyle ki, belli bir yayılma sağladıktan sonra sosyal medyadaki bu ağı engellemek, savaşçıları askeri veya ekonomik yönden köşeye sıkıştırıp zarara uğratmaktan çok daha zor hale gelmektedir.

of Syrians in Lebanon”, *Akademik Ortadoğu*, 2014, c. 8, sy. 2, s.25-26.

72 Zeina Karam, “Syria’s Civil War Plays Out on Social Media”, *Associated Press*, 16 Kasım 2014.

Bu açıdan bakıldığında, savaş grupları, mücadelelerindeki taktik ve stratejilere iki şekilde katkı sağlamaktadırlar. İlk olarak, rakip ve düşman gruplara uygulanan şiddetin korku ve caydırıcılık düzeyini arttırarak savaşta “psikolojik harp” yöntemleriyle desteklemekte, ikinci olarak ise savaş sempatanlarının desteğini alıp yeni savaşçılar devşirebilmek için bir tür “kamu diplomasisi” yürütmektedirler. Savaş esnasında katledilen, çeşitli organları kesilen veya işkenceye maruz bırakılan sivillerin görüntüleriyle somutlaştırılan birinci yöntem, en az uygulanan şiddetin kendisi kadar etki uyandırmaktadır. Böylece siviller topluca kaçmaya sevk edilirken rakip grupların cesareti kırılmakta ve savaş ortamında faaliyet gösteren resmi görevlilere, gazetecilere, aktivistlere veya yardım gönüllülerine gözdağı verilmektedir. Özellikle bağımsız gazeteciler, savaş ortamındaki varlıklarıyla lordların propaganda faaliyetlerini akamete uğratabileceğinden⁷³ öncelikli hedeflerden birine dönüşmektedirler.

Planladıkları eylemleri paylaşım siteleri üzerinden önceden duyurarak çeşitli talep ve şartlarını dile getiren savaş grupları, kullandıkları tehdit sayesinde kimi kez çatışmaya bile girmeden düşmanlarına boyun eğdirmektedirler. Diğer taraftan, savaşmak için “haklı gerekçeler” sunarak sempati toplamaya çalışan lordlar, hazırladıkları görsel materyal, metin ve videolarla kontrolleri altındaki grupların bağlılığını pekiştirmeyi ve potansiyel savaşçıları kendi davalarına kazandırmayı amaçlamaktadırlar. Bu noktada kazanılan zaferler, sahip olunan güç ve kaynaklar ile ele geçirilen ganimetler bir reklam aracı olarak yayınlanmaktadır.

Suriye iç savaşı, anlatılan bu genel çerçeve içinde internet ve sosyal medyanın yoğun şekilde kullanıldığı bir örnektir. IŞİD, Nusra Cephesi ve ÖSO gibi örgütler hem propaganda amaçlı hem de sempatan toplamaya yönelik yüzlerce hesap kullanılmaktadır. Örgütsel ya da hiyerarşik bir düzenle değil, militan ve sempatanlarca kullanılan bireysel hesaplar üzerinden yeniden paylaşılıp çoğaltılan haber ve mesajlar, hızlıca dünyanın her noktasına gönderilmektedir. Böylece yakın çevre veya bölgenin ötesinde dünyanın her yerinden gönüllü savaşçılara ulaşılmaktadır.

73 Karam, “Syria’s Civil War Plays Out on Social Media”, *Associated Press*, 16 Kasım 2014.

ABD, Kanada, Avustralya, Rusya, Almanya, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden binlerce gencin internet yoluyla bağlantı kurup sempati duyduğu savaş gruplarına katıldığı bilinmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin bir raporuna göre, 80 farklı ülkeden 15.000 kişinin IŞİD ve diğer radikal grupların yanında savaşmak üzere Suriye ve Irak'a gittiği belirtilmiştir.⁷⁴ Her bir savaş grubu, *youtube* ve *facebook* gibi sitelere yüklenen video ve fotoğraflarla birbirileri üzerinden propaganda yapmaktadır. Sivillere yönelik işkence ve katliam görüntüleri, düşman tarafın eylemi olarak gösterilip hem intikam duygusu körüklenmekte hem de mağduriyet psikolojisi oluşturulmaktadır. Rejim tarafından vurulan yerleşim yerleri, militanların katliamları, ortaya çıkarılan toplu mezarlar ve işkence görüntülerinin her biri internet ve sosyal medya aracılığıyla gözler önüne serilmektedir. Uluslararası haber ajanslarında yer bulan bu görüntülerin yanında savaş gruplarının tehditlerine, açıklama ve propaganda içerikli mesajlarına yer verilmektedir. IŞİD ve Nusra Cephesi tarafından ele geçirilen Batılı gazetecilerin boğazlarının kesilerek öldürüldüğü görüntüler, gerek bunların kimlikleri ve faaliyetleri üzerinden gerekse de bu örgütlerin sınır tanımayan şiddet eylemleri üzerinden ciddi bir güç gösterisine dönüşmektedir.

Yeni savaşlarda internet ve sosyal medyanın militanlar tarafından etkin biçimde kullanılışının belki de en kapsamlı örneği, Suriye ve Irak topraklarında halifelik ilan eden IŞİD'in Temmuz 2014'te çıkardığı *Dabiq* adlı online dergidir. Şu ana kadar 6.sayıya ulaşan *Dabiq*, fotojurnalizm, mizanpaj, propaganda yöntemleri ve içerik bakımından etkili bir araç haline geldiği gibi uluslararası medya organları ve entelektüeller tarafından da dikkatle takip edilip adından söz ettiren bir kaynağa dönüşmüştür. Dergide yer alan metin ve fotoğraflar binlerce sosyal hesapta kimi zaman haber kimi zamansa propaganda amaçlı bir paylaşım olarak kullanılmaktadır.⁷⁵ Kısaca internet ve sosyal medya üzerinden düşman gruplara savaşın kirli ve dehşet verici yüzü gösterilirken lordların yeni sermayesi olan savaşçılara hem yüce bir görev hem kârlı bir girişim hem de onurlu bir kahramanlık vaat edilmektedir.

74 "Foreign Jihadists Flocking to Iraq and Syria on Unprecedented Scale-UN", *Guardian*, 30 Ekim 2014.

75 Bu konuda kapsamlı örnekler içeren *Dabiq* dergisinin 4.sayısına erişmek için bkz. media.clarionproject.org/files/islamic-state/islamic-state-isis-magazine-Issue-4-the-failed-crusade.pdf

Sonuç

Bu çalışmadaki kuramsal hareket noktası, yeni savaşlar kavramının savaş olgusunun dönüşümünün bir parçası olarak Soğuk Savaş sonrası dönemden bu yana giderek etkin bir konuma geldiği ve günümüz savaşlarının bu dönüşümün getirdiği perspektifle değerlendirilmesi gerektiği üzerinedir. Yeni savaşlar, 21.yüzyıla girilirken uluslararası sistemde yaşanan kırılmaların küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devlet sisteminde meydana getirdiği köklü değişimlerin savaş olgusuna yansımaları ele alan bir kavramdır. Buna göre yeni savaşlar, devletler arasında olmaktan ve devletlerce yürütülmekten çıkarak devlet içinde görülen ve devlet-dışı aktörler tarafından icra edilen bir hâl almıştır.

Buradaki temel varsayım, küreselleşme nedeniyle başta ekonomik olmak üzere siyasi, askeri, kurumsal ve sosyo-kültürel açılardan devletin geçirdiği dönüşümün güç kullanma tekelinin ortadan kalkmasına ve buna bağlı olarak küresel iktisadi yapının getirdiği şartlardan faydalanan devlet-dışı aktörlerin türemesine sebebiyet vermesidir. Yeni savaşlarda eski savaşlardaki gibi belli zaferler, siyasi veya jeopolitik hedefler yoktur. Yıpranan devlet içinde yerel düzeyde etkinliğe sahip olan savaş gruplarının otorite boşluğundan faydalanarak belli bölgelerde hakimiyet kurup kaos ve şiddet ortamı yaratması ve savaşın bu şekilde sürmesinden faydalanması durumu vardır. Klasik savaşlardan kopuşu açıkça ortaya koyan bu dinamikler gerek Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde, Afrika ve güneydoğu Asya'daki iç savaş ve çatışmalarda gerekse de çalışmada ayrıntılı olarak ele alınan Suriye krizinde somut olarak görülmüştür. Suriye'de yaşanan iç savaş, ülkenin farklı bölgelerinde nüfuz alanları oluşturan savaş grupları ve bu grupların çok yönlü faaliyetleri yeni savaşların ortaya çıktığı devletlerin karakteristik özelliklerini doğrulamıştır. Ülkedeki genel görünüm, ordu ve devlet mekanizmalarının işlemez hale geldiği, savaş lordlarının, suç örgütlerinin ve çetelerin farklı alanlarda devletin yerine geçen yerel birimlere dönüştüğü bir yapıdadır.

Yeni savaşları yeni yapan en güçlü varsayım, küresel ekonomik ilişkilerin etkisiyle daha önce görülmemiş biçimde bir savaş ekonomisinin oluştuğu ve bu ekonominin merkezinde savaş lordlarının uluslararası bağlantılara sahip yasa-dışı girişimlerinin yer aldığıdır. Nitekim şiddetin araçsallaştırılıp kimlikler üzerinden derinleştirilerek çatışmalara süreklilik kazandırılması,

düşman gruplarla çatışmaktan ziyade sivillerin öncelikli hedef haline getirilmesi ve savaş alanında uygulanan taktik ve stratejiler son tahlilde ekonomik saiklerin savaşçıların ana motivasyonu olduğunu göstermektedir. Lordların savaşı finanse etme zarureti fazlasıyla aşan boyuttaki kaçakçılık faaliyetleri ve her küçük fırsatın kârlı girişimlere dönüştürülmesi, yeni savaşların ekonomi politikası üzerine öne sürülen tezleri güçlendirmiştir. Örnek olay olarak seçilen Suriye krizi de göstermiştir ki, başta IŞİD olmak üzere savaş gruplarının soygun, fidye ve haraç gibi yerel faaliyetlerden tarihi eser kaçakçılığına, karaborsada işletilen mallar ile petrol satışından silah ve cephane alımına kadar geniş bir yelpazeye uzanan girişimleri, savaşı siyasi ve askeri mücadelelerin ötesinde iktisadi bir rekabete çevirmiştir. Nihayetinde yeni savaşlardaki karmaşık aktör, araç ve strateji dizisine bakıldığında ve 1990'lardan günümüze bu tür savaşlara örnek oluşturabilecek vakalar incelendiğinde, Suriye iç savaşının en kapsamlı örnek olarak sivrildiği ortadadır.

Yeni savaşlar kavramı, içinde bulunduğumuz zaman diliminin bir parçası olmayı sürdürdüğünden yakın ve orta vadeli gelecekte dünya konjonktürüne bağlı olarak kendisine yönelebilecek köklü eleştiri yahut katkılara açıktır. Esasen, Suriye örneği ile bu çalışmada yeni savaşlara kavramın ilk dönemlerinde ele alınmayan “internet ve sosyal medyanın” savaş lordlarına nasıl propaganda aracı haline getirildiği ilave edilmiştir. Dolayısıyla bu ve buna benzer unsurlar yeni savaşların kuramsal temellerini sağlamlaştıracak birer zemin olarak görülmektedir.

Arap Baharı'yla değişen Ortadoğu denkleminin bir uzantısı olarak Suriye'nin dışında Libya, Mısır, Irak ve Lübnan gibi ülkelerde yeni savaşlar bağlamında değerlendirilebilecek gelişmelere giderek daha sık biçimde rastlanmaktadır. Bu durum yeni savaşların önümüzdeki süreçte daha çok vaka üzerinden analiz edilebilmesine imkan sağlayacaktır. Bugün yeni savaşlara, savaş olgusunun tarihsel evrimi içinde yapısal dönüşüme uğramış bir safhanın başlangıcı olarak bakılırsa, bu dönüşümün uzun vadeli sonuçları mevut vakaların sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutulmasıyla mümkün olacaktır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev. Haluk Özdemir ve Nasuh Uslu, İstanbul: Adres Yayınları, 2013.
- Artur Malantowicz, “Civil War in Syria and the New Wars Debate”, *Amsterdam Law Forum*, 2013, c. 5, sy. 3, ss.52-60.
- Besime Yücel, “Suriye’nin Kültürel Mirası Yok Olurken”, *Ortadoğu Analiz*, 2014, c. 6, sy. 64, ss.82-85.
- Christian Wlaschütz, “New Wars and their Consequences for Human Security Case Study: Colombia”, *Human Security Perspectives*, 2004, c. 1, sy. 2, ss.15-23.
- Ferhat Pirinçi, “The Impact of the Syrian Crisis on Lebanon: An Evaluation on the Case of Svirans in Lebanon”, *Akademik Ortadoğu*, 2014, c. 8, sy. 2, ss.17-40.
- Haldun Yalçinkaya, “Savaş”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (eds.), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, ss.272-278.
- Haldun Yalçinkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Herfried Münkler, “Old and New Wars”, *The Routledge Handbook of Security Studies*, Myriam, Dunn Caveltly ve Victor Mauer (eds.), London: Routledge, 2010, ss.190-199.
- Herfried Münkler, *Yeni Savaşlar*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim, 2010.
- Martin van Creveld, *The Transformation of War*, New York: The Free Press, 1991.
- Mary Kaldor, “In Defence of New Wars”, *Stability Journal*, 2013, c. 2, sy. 1, ss.1-16.
- Mary Kaldor, “Inconclusive Wars: Is Clausewitz Still Relevant in These Global Times?”, *Global Policy*, 2010, c. 1, sy. 3, ss.271-281.
- Mary Kaldor, *New & Old Wars*, Second Edition, California: Stanford University Press, 2007.
- Mats Berdal ve David Keen, “Violence and Economic Agendas in Civil Wars: Some Policy Implications”, *Millennium: Journal of International Studies*, 1997, c. 26, sy. 3, ss.795-818.
- Michael Sheehan, “Military Security”, *Contemporary Security Studies*,

Alan Collins (ed.), Third Edition, Hampshire: Oxford University Press, 2013, ss.147-160.

Michael Sheehan, “The Evolution of Modern Warfare”, *Strategy in the Contemporary World*, John Baylis ve diğerleri (eds.), Fourth Edition, Hampshire: Oxford University Press, 2013, ss.39-59.

Patrick A. Mello, “In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War”, *European Journal of International Relations*, 2010, c. 20, sy. 10, ss.1-13.

Recep Tayyip Gürler ve Ömer Berham Özdemir, “El Kaide’den post-Kaide’ye Dönüşüm: IŞİD”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmalar Dergisi*, 2014, c. 1, s. 1, ss.113-154.

Richard H. Shultz ve Andrea J. Dew, *Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of a Contemporary Combat*, New York: Columbia University Press, 2006.

Stathis N. Kalyvas, “New and Old Civil Wars: A Valid Distinction?”, *World Politics*, 2001, c. 54, sy. 1, ss.99-118.

William S. Lind ve diğerleri, “The Changing Face of War: Into the Fourth Generation”, *Marine Corps Gazette*, October 1989, ss.22-26.

İnternet Kaynakları

“Some Wounded Syrians Seek Treatment from Israeli Hospitals”, *Al Jazeera America*, 18 Mart 2014.

“IŞİD Petrolden Günde 1 Milyon Dolar Kazanıyor”, *Al Jazeera Turk*, 23 Ekim 2014.

“Al Nusra Kills Dozens of Hezbollah Militants in Syria’s Qalamoun”, *ARA News*, 23 Kasım 2014.

“Western Aid is Funding ISIS Fighters Because Jihadists are Demanding Huge Bribes to Let Trucks Carrying Supplies Reach Desperate Families, Official Claims”, *Daily Mail*, 20 Ekim 2014.

Jamie Dettmer, “US Humanitarian Aid Going to ISIS”, *Daily Beast*, 19 Ekim 2014.

“Exclusive: Israel is Tending to Wounded Syrian Rebels”, *Foreign Policy*, 11.06.2014.

Metin Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, *BİLGESAM*, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-163-201404072m_gurcan.pdf, ss.71-129.

- Scott Stewart, "Global Arms Markets as Seen Through the Syrian Lens", *Stratfor Global Intelligence*, 25.12.2014.
- "Foreign Jihadists Flocking to Iraq and Syria on Unprecedented Scale-UN", *Guardian*, 30 Ekim 2014.
- "Syrian Rebels Sidetracked by Scramble for Spoils of War", *Guardian*, 27 Aralık 2012.
- "Islamic State and Jabhat al-Nusra Seize Wheat Farms Developed with Aussie Aid", *Sydney Morning Herald*, 06 Kasım 2014.
- "Syrian Rebels Loot Artifacts to Raise Money for Fight Against Assad", *Washington Post*, 12 Şubat 2013.
- "UN Rights Office Condemns Destruction of Syrian Holy Sites as ISIL Terror Continues", *UN News Center*, 13.10.2014.
- US: Department of the Treasury Press Center, 25.12.2014, www.treasury.gov/press...
- "Lebanon Army Captures Hundreds of Suspected ISIL Fighters in Bekaa Valley Refugee Camp", *World Tribune*, 30 Eylül 2014.
- "Qatar Paid Ransom for Release of Fijian Peacekeepers", *Ynet News*, 27 Aralık 2014.
- "İŞİD Militanları Mülteci Kılığında Kürdistan'a Sızacaktı", *Haberler.com*, 28.12.2014.
- <http://media.clarionproject.org/files/islamic-state/islamic-state-isis-magazine-Issue-4-the-failed-crusade.pdf>
- "UN Report: ISIS Uses Women as Sex Slaves", *Al Arabiya*, 02 Ekim 2014.
- "İnteraktif: İŞİD'in Petrol Sahaları", *Al Jazeera Turk*, 24 Aralık 2014.
- "Rampant Torture of Protesters", *Human Rights Watch*, 16.04.2011.
- "Heritage Sites Ravaged by Syria's War", *Al Jazeera*, 24 Aralık 2014.
- "Syria Unrest: Who are the Shabiha?", *BBC*, 24.12.2014.
- "Annual Report 2012", *Amnesty International*, 27.12.2014.
- "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR Data*, 28.12.2014, <http://data.unhcr.org/syrian...>
- Zeina Karam, "Syria's Civil War Plays Out on Social Media", *Associated Press*, 16 Kasım 2014.